

Nuorten vakava väkivalta ja sosioemotionaalinen terveys

Lähes viikoittain voi lukea lehdistä otsikoita nuorten tekemistä vakavista väkivallanteoista kuten törkeistä pahoinpitelyistä ja ryöstöistä, henkirikoksen yrityksistä ja vakavimmillaan myös henkirikoksista. Väkivalta on mediassa kestoeteema. Se herättää keskustelua, mielipiteitä ja tunteita sekä tekijöitä että uhreja kohtaan. Monilta löytyy myös mielipide siitä, mistä väkivalta johtuu ja mitä ainakin pitäisi tehdä.

Väkivallan vähentäminen on tavoitteena useissa kansallisen tason ohjelmissa. On arvioitu, että yhdenkin nuoren rikosuran ehkäisemisellä voidaan saavuttaa suurta elinaikaista hyötyä inhimillisesti, taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen (OPTL 2013) julkaiseman vuosikat-sauksen mukaan vuonna 2012 vakavia väkivallanteoita tehtiin noin 2000. Näistä valtaosa on keski-ikäisten miesten tekemiä. Henkirikoksista joita edellisvuonna tehtiin 89, nuorten alle 21-vuotiaiden osuus on noin kahdeksan prosenttia. Kansainvälisesti verrattuna suomalaisten nuorten tekemä vakava väkivalta on harvinaista. Kaikkiaan vakavien väkivallanteokojen määrä on laskenut viimeisten vuosien aikana kaikissa ikäryhmissä. Huolestuttavana piirteenä on kuitenkin lievemmän väkivallan yleisyys erityisesti 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä ja nuorten miesten suunnitelmallisuutta osoittavien tekojen

osuuden vahvistuminen vakavissa väkivaltarikoksissa.

Median välityksellä piirtynyt kuva vakaviin väkivallanteokoihin syyllystyneistä nuorista on varsin yhdenmukainen tutkimustiedon kanssa (esim. Hagelstam ja Häkkänen 2006, Tremblay 2007, Dodge ym. 2008, OPTL 2013). Tekijät ovat nuoria miehiä, jotka ovat vail-la opiskelu- tai työpaikkaa ja joiden elämäntapaa luonnehtii jo varhain alkanut runsas päihteiden käyttö. Heillä on ollut käytösongelmien vuoksi vaikeuksia sekä kotona että koulussa. Heidän perheensä on hajonnut jo nuoren lapsuusvuosina ja ainakin toisella vanhemmista, yleensä isällä, on ollut perheen elämä häiritsevää päihteiden käyttöä. Samaan kokonaiskuvaan yhdistyy näkemys siitä, että nuorten kotikasvatus on syystä tai toisesta ollut puutteellista tai heikkoa. Perheisiin liitetään myös sosiaalisen huonosisuuden leima.

Tyypillisesti vakavimmat teot kasautuvat nuorille, joiden kehityskulku on ollut edellä kuvatun kaltainen varhaisista lapsuusvuosista alkaen. Yleisesti vakava väkivaltarikollisuus yhdistyy nuorten miesten syrjäytymiskehitykseen, jossa päihteillä on keskeinen rooli ja laajemmin myös väkivallan ylisukupolvisen siirtymiseen perheissä (OPTL 2013). On kuitenkin tärkeä huomata, että varsin suuri osa eli noin kolmannes vakaviin väkivallanteokoihin syyllystyneistä nuorista poikkeaa tästä perinteisestä kuvasta (esim. Hagelstam ja Häkkänen 2006). Vaikeat kotiolut, käytösongelmat ja epäsosiaalinen elämäntapa lisäävät riskiä sille, että nuori syyllysty vakavaan väkivallanteokoon, mutta ne eivät tee nuoresta väkivaltaista.

MIKSI NUORI KÄYTTÄYTYY VÄKIVALTAISESTI?

On mielenkiintoista seurata aika ajoin julkisuudessa käytyä keskustelua nuorten tekemien väkivallanteokojen syistä. Syyksi on esitetty yhteiskunnan eriarvoistumista, ravintoloiden aukioloaikoja, alkoholin saatavuutta, heikkoa mielenterveyspalvelujen tilaa, liian vapaata tai ankaraa kotikasvatusta, koulu-kiusaamista, väkivaltapelejä, väkivaltaelokuvia, kehityksellisiä ja psyykkisiä häiriöitä kuten Aspergerin oireyhtymää, masennusta, skitsofreniaa, lääkkeiden sivuvaikutuksia tai vain nykynuorten kyvyttömyyttä kestää pettymyksiä. Kaikki nämä tekijät voivat olla riskitekijöitä, mutta mikään tekijä yksin ei selitä sitä, miksi nuori käyttäytyy väkivaltaisesti. Yhden selityksen mallia ei ole.

Väkivalta on ilmiönä moniulotteinen. Sillä tarkoitetaan toiseen tahallisesti kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa. Vakavaksi väkivalta luokitellaan silloin, kun teko johtaa tai todennäköisesti voi johtaa vakaviin seurauksiin, esimerkiksi kuolemaan. Väkivaltaiseen tekoon liittyy sosiaalinen ja emotionaalinen eli tunneulottuvuus (esim. Hubbart ym. 2010). Se viittaa nuoren tapaan reagoida virinneeseen tunnetilaan, kykyyn sisäisesti säädellä sitä ja hallita sen ilmaisu. Väkivaltaisen teon taustalla voi olla voimakas vihan tunne tai suuttumus. Tällöin nuori reagoi tunneperäisesti tai impulsiivisesti kokemaansa uhkaan tai provokaatioon, kun hän on kokenut tullessaan loukatuksi tai joutuneensa hyökkäyksen kohteeksi. Väkivaltaisen teko tunteisiin liittyvänä toimintana voi olla myös suunnitelmallista ja harkittua, toimintaa ilman tunnetta, ilman kykyä tunnistaa toisen tunnetta tai kokea myö-

tätuntoa. Sosiaalinen ulottuvuus liittyy nuoren tapaan kommunikoida eli viestittää muille jotain ja saavuttaa itselleen jotain. Väkivaltaiseen tekoon voi motivoida tarve saavuttaa itselle esimerkiksi asemaa, kunniaa, hyvitystä, rahaa tai tavaraa. Väkivalta on keino ratkaista ongelmia ja se heijastaa nuoren keinottomuutta selviytyä ongelmallisista tilanteista. Joskus väkivalta voi olla myös sopeutumista vallitsevaan ympäristöön ja sen kulttuuriin.

Väkivaltainen käyttäytyminen kertoo siis nuoren puutteellisista sosiaalisista ja tunnetaidoista eli ongelmista sosioemotionaaliossa terveydessä. Sosioemotionaalinen terveys on kykyä ilmaista tunteita ja käyttäytyä tarkoituksenmukaisesti ja aidosti. Se on kykyä toimia itselle mielekkäästi, sopusoinnussa ympäristön kanssa. Nämä taidot opitaan kehityksessä vaiheittain heti syntymästä alkaen ja niiden perusta rakentuu varhaislapsuuden aikana. Kouluiästä lähtien kehitys on taitojen kypsymistä ja vahvistumista. Sosiaalisten ja tunnetaitojen oppiminen on ihmisen koko elämänsäkaaren ulottuva kehitystehtävä.

Sosioemotionaaliset taidot opitaan arjen vuorovaikutuksessa kotona, päiväkodissa, koulussa ja vapaa-ajan ympäristöissä (Bronfenbrenner 2002). Vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä muodostaa peilin, jonka kautta lapsi alkaa hahmottaa käsitystä itsestään ja omista kyvyistään. Vuorovaikutuksen välityksellä lapselle muodostuu kokemus siitä, kuinka arvokas, rakastettava, kyvykäs ja pärjäävä hän on. Tiedetään, että lämmin, ymmärtävä, kannustava ja ohjaava vuorovaikutus tukee sosiaalisia ja tunnetaitoja. Vastaavasti päinvastainen vuorovaikutus heikentää, jopa estää myönteistä kehitystä. (Metsäpelto ja Juujärvi 2006, Dodge ym. 2008.) Kaikille lapsille ja nuorille ei kuitenkaan avaudu yhtäläisiä mahdolli-

suuksia oppia näitä elämässä selviytymisen kannalta tärkeitä taitoja. Lapsen yksilölliset piirteet ja kehitykselliset resurssit vaikuttavat siihen, miten ympäristö häneen reagoi, millaiseksi vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä muodostuu ja miten vuorovaikutuksessa saadut kokemukset edelleen vahvistavat ja ohjaavat lapsen kehitystä tiettyyn suuntaan (Bronfenbrenner 2002). Esimerkiksi temperamentiltaan tyytyväinen, hymyilevä ja aktiivisesti kontaktia ottava lapsi herättää luonnollisesti aikuisessa myönteisiä tunteita, jolloin aikuinen myös kokee yhteisen ajan lapsen kanssa mielekkäänä. Vastaavasti epäsuvoitollinen, impulsiivinen, ärtyisä, tyytymätön tai passiivinen lapsi voi herättää aikuisessa turhautumisen tunteita, pettymystä tai vihamielisyyttä lasta kohtaan. Tällöin aikuinen voi tiedostamattaan pyrkiä välttämään kontaktia lapseen.

Kehityksellisistä tekijöistä erityisesti kognitiiviset vaikeudet, tarkkaavaisuuden ongelmat, yliaktiivisuus tai autismiin viittaavat piirteet vaikeuttavat lapsen kykyä hallita tunteitaan, suunnata huomiotaan ja säädellä käyttäytymistään sosiaalisten odotusten ja normien mukaisesti. Tämä voi vaikeuttaa myönteisen vuorovaikutuksen syntymistä lapsen ja aikuisen välille ja näin heikentää lapsen mahdollisuuksia sosiaalisten ja tunnetaitojen oppimiseen. Yhtälailla myös aikuisen yksilölliset piirteet ja resurssit kuten kyky kohdata lapsi ja toimia kasvattajana vaikuttavat siihen, minkä laatuiseksi vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä muodostuu. Esimerkiksi masentunut, kiireinen, kuormittunut tai työstä uupunut aikuinen ei välttämättä jaksa kohdata lasta rakentavasti ja myönteisesti tai ohjata ja valvoa häntä riittävästi. Vakaa, ennakoitava ja turvallinen ympäristö on voimavara sekä lapsen että aikuisen yksilöllisten resurssien vahvistumiselle ja

mahdollistava tekijä myönteiselle sosiaaliselle kanssakäymiselle.

MITEN NUORTEN VÄKIVALTA VOI EHKÄISTÄ?

Väkivallan ehkäiseminen on lasten ja nuorten sosiaalisten ja tunnetaitojen kehittymisen mahdollistamista vahvistamalla aikuisen ja lapsen välistä myönteistä vuorovaikutusta ja katkaisemalla kielteisen vuorovaikutuksen kehä. Mahdollistaminen tapahtuu yksilön tasolla aikuisten henkilökohtaisissa tavoissa kohdata lapsi ja nuori ja ohjata tätä. Yhteisön tasolla se tapahtuu esimerkiksi päiväkodeissa ja kouluissa, joissa luodaan kohtaamisen ja ohjaamisen kasvatusilmapiiriä. Tosin tänä päivänä julkinen keskustelu korostaa sitä kuuluuko koulun ylipäätään kasvattaa, ei sitä miten? Yleinen kasvatuskulttuuri suosii pehmeää neuvottelukulttuuria, mutta tämäkään tyyli ei sovi kaikille lapsille. Vastuun rajat toisaalta lasten ja nuorten kasvatuksesta ja toisaalta heidän käyttäytymisestään ja valinnoistaan hämartyvät aikuisen ja lapsen välillä.

Mahdollistaminen tapahtuu myös hallinnollisella ja palvelujen järjestämisen tasolla. Valitettavasti tällä hetkellä lomautukset työpaikoilla, suuret ryhmäkoot päiväkodeissa ja kouluissa, jatkuva työtahdin kiristyminen, yleinen epävarmuus talouden tilasta, työntekijöiden vaihtuvuus ja palvelujen karsiminen kuormittavat aikuisia ja vaikuttavat heidän voimavaroihinsa sekä vanhempina että työntekijöinä ylläpitää myönteistä vuorovaikutusta lasten ja nuorten kanssa, etenkin tilanteissa, jolloin se ei suju ongelmitta.

Epäsuotuisten kehityskulkujen katkaisemiseksi ja nuorten väkivaltaisen käyttäytymisen ehkäisemiseksi tarvitsemme tietoa siitä, miten kehityskulut muotoutuvat ja muuttuvat, millaisissa arjen ympäristöissä ja millaisen vuorovaikutuksen

tuloksena. Vakavia väkivallantekojen tehneiden nuorten sosioemotionaalista käyttäytymistä ja sen kehittymistä on tutkittu paljon, mutta näkökulma on lähes yksinomaan ollut epäsosiaalisten käyttäytymispiirteiden kehittämisessä riskiympäristössä. Sen pohjalta on tunnistettu kehityskulkuja, jotka kuvaavat nuorten ongelmakäyttäytymisen laatua ja kehittymistä eri ikävaiheissa sekä nuoreen ja ympäristöön liittyvien riskiominaisuuksien vastaavuuksia vaikutuksia käytösongelmien kehittymiseen (esim. Dodge ym. 2008).

Tämä tutkimus (Rytkönen 2013) kuvaa vakavan väkivallanteon tehneiden nuorten sosioemotionaalista terveyttä ja sen kehitystä koti- ja kouluympäristössä. Lisäksi tutkimuksessa kuvataan nuorten ja heidän perheidensä saaman tuen

toteutumista sosiaali- ja terveystalvelujen piirissä. Tutkimuksen kohteena oli 30 vakavan väkivallanteon tehnyttä nuorta, ja tiedot perustuvat nuorten mielentilatutkimusta varten koottuihin asiakirjoihin sekä nuorten sosiaali- ja terveydenhuollon asiakirjoihin. Tutkimuksella haluttiin saada uutta tietoa nuorten sosioemotionaalista käyttäytymisestä ja aikuisten tavoista kasvatuksella vastata siihen. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siihen, miten lasten ja nuorten arjessa olevat aikuiset voisivat toiminnallaan aiempaa tietoisemmin vahvistaa erilaisten nuorten sosioemotionaalista terveyttä ja myötävaikuttaa positiivisesti heidän kehityskulkujensa suuntaan.

Tutkimuksessa tuotetut viisi kehityskulkua osoittavat, että vakava kehityskulku voi hyvinkin poiketa tyypillisestä ”häiriikkö-

nuoren” kehityskulusta. Tämän tiedostaminen on tärkeää sen vuoksi, ettei huomaamatta rajata huolta aiheuttavia nuoria puuttumisen ja tuen ulkopuolelle. Kehityskulut osoittavat myös sen, etteivät ne etene vääjämättömästi tiettyyn suuntaan, vaan sisältävät myös mahdollisuuksia muutokseen. Edelleen kehityskulujen kautta paljastuu se, että niitä ei voi ymmärtää eikä niihin puuttua ilman että huomioi myös sen vuorovaikutuksellisen kontekstin, jossa ja jonka myötävaikutuksesta kehitys pääasiallisesti tapahtuu.

Siihen, mitä ei nähdä tai pidetä tärkeänä ei reagoida. Se, mitä nähdään mahdollistaa väliintulon ja muutoksen.

KIRJALLISUUS

- Bronfenbrenner U. Ekologisten järjestelmien teoria. Teoksessa Vasta R. (toim.) Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä. Unipress, Kuopio 2002, 221–288.
- Dodge KA, Greenberg MT, Malone PS. Testing an idealized dynamic cascade model of the development of serious violence in adolescence. *Child Dev* 2008;79:1395–1414.
- Hagelstam C, Häkkänen H. Adolescent homicides in Finland: Offence and offender characteristics. *Forensic Sci Int* 2006;164:110–15.
- Hubbart JA, McAuliffe MD, Romano LJ. Reactive and proactive aggression in childhood and adolescence: precursors, outcomes, processes, experiences and measurement. *J Pers* 2010;78:95–118.
- Metsäpelto RL, Juujärvi P. Parental knowledge and family atmosphere in relation to children’s socioemotional behavior. Teoksessa Pulkkinen L, Kaprio J, Rose RJ. (toim.) *Socioemotional development and health from adolescence to adulthood*. Cambridge University Press, New York 2006, 209–27.
- OPTL. Rikollisuustilanne 2012. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264, Helsinki 2013.
- Rytkönen M. 2013. *Kehityskulkuja ja väliintuloja. Ekologinen näkökulma vakavan väkivallanteon tehneiden nuorten sosioemotionaalisen terveyden kehitykseen*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Health Sciences. Kuopio 2013.
- Tremblay RE. The development of youth violence: An old story with a new data. *Eur J Crim Policy and Res* 2007;13:161–70.

MINNA RYTKÖNEN

TtT, tutkija

Itä-Suomen yliopisto